

Drs. A.A.M. Rijnierse

No. 2.20

OPVOLGINGSSITUATIE OP
TUINBOUWBEDRIJVEN IN HET
ZUIDHOLLANDS GLASDISTRICT (1968)

Lib
2.20 A

dupl.

Maart 1970

Landbouw-Economisch Instituut
Afdeling Streekonderzoek

407058

Inhoud

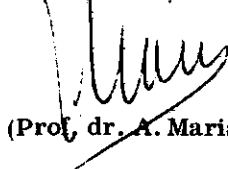
	Blz.	
WOORD VOORAF	5	
HOOFDSTUK I	DOEL EN OPZET VAN HET ONDERZOEK	7
	§ 1. Doel	7
	§ 2. De steekproef	7
HOOFDSTUK II	ONTWIKKELING VAN HET GLASAREAAL IN HET ZUIDHOLLANDS GLASDISTRICT	9
HOOFDSTUK III	DE BEDRIJVEN VAN BEDRIJFSHOOFDEN VAN 50 JAAR EN OUDER	11
	§ 1. Leeftijdsopbouw	11
	§ 2. Arbeidsbehoefte	11
	§ 3. Oppervlakte verwarmd glas	12
HOOFDSTUK IV	DE OPVOLGINGSSITUATIE	14
	§ 1. Leeftijdsopbouw van bedrijfshoofden en opvolgers alsmede opvolgingssitu- atie	14
	§ 2. Bedrijven met 2 of meer meewerken- de zoons	15
	§ 3. Onderwijsniveau van de opvolgers	16
	§ 4. De bedrijven waarop de opvolgers werkzaam zijn	16
	§ 5. Opvolgingssituatie op bedrijven van diverse omvang (arbeidsbehoefte)	17
	§ 6. Opvolgingssituatie op bedrijven met diverse oppervlakten verwarmd glas	18
SAMENVATTING		19
BIJLAGEN		20-21

Woord vooraf

Het onderzoek naar de opvolgingssituatie in Zuid-Holland had tot dusverre vooral betrekking op landbouwbedrijven. Ook de in 1968 verschenen L.E.I.-publicatie "De opvolgingssituatie op akkerbouw- en veehouderijbedrijven in Zuid-Holland" betref, zoals uit de titel blijkt, uitsluitend landbouwbedrijven. Gezien de grote betekenis van de tuinbouw in het westen van het land is informatie over de opvolgingssituatie in deze bedrijfstak echter van minstens even groot belang. Deze informatie kan immers een indruk verschaffen van de ontwikkeling van het aantal tuinbouwbedrijven in de komende jaren. Met het oog hierop en geïnstigeerd door het verzoek van de Provinciale Raad voor de Bedrijfsontwikkeling in de Land- en Tuinbouw in Zuid-Holland, heeft de afdeling Streekonderzoek van het Landbouw-Economisch Instituut een onderzoek ingesteld naar de opvolgingssituatie in het Zuidhollands Glasdistrict, nader te onderscheiden in het Westland en de Kring.

Het onderzoek werd verricht door drs. A.A.M. Rijnierse in samenwerking met J.W. de Vries, terwijl W.P. van der Woude een belangrijk aandeel heeft gehad in de verwerking van de gegevens.

De Directeur,

(Prof. dr. A. Maris)

Den Haag, maart 1970

HOOFDSTUK I

Doel en opzet van het onderzoek

§ 1. Doel

Dit onderzoek heeft tot doel een inzicht te geven in de opvolgingssituatie op de tuinbouwbedrijven met glasteelt in het Zuidhollands Glasdistrict, nader te onderscheiden in het Westland en de Kring. 1) De opvolgingssituatie kan als volgt worden gedefinieerd: het al of niet aanwezig zijn van opvolgers op de bedrijven waar het bedrijfshoofd een zodanige leeftijd heeft bereikt, dat abdicatie binnen afzienbare tijd verwacht mag worden.

De opvolgingssituatie beïnvloedt de ontwikkeling van het aantal bedrijven. Gezien de verscheidenheid in bedrijfs grootte, oppervlakte verwarmd glas en arbeidsbehoefte, is het van belang na te gaan hoe de opvolgingssituatie per bedrijfstype is.

In hoeverre de bedrijven zonder opvolger in de toekomst een bijdrage kunnen leveren voor bedrijfsvergroting van andere bedrijven kon niet worden nagegaan. Evenmin kon de generatiedruk worden vastgesteld, omdat het basismateriaal hiertoe niet toereikend was.

§ 2. De steekproef

Een voldoende aantal bedrijven moest worden onderzocht om een representatief beeld te verkrijgen van de opvolgingssituatie op de tuinbouwbedrijven in het Zuidhollands Glasdistrict.

Van een derde deel van de geregistreerde bedrijven met tuinbouw in het Westland en de Kring zijn de gegevens van de Meitelling 1968 verzameld betreffende de oppervlakte cultuurgrond, de geteelde gewassen, het hoofdberoep van de ondernemer, de gemeente van vestiging en de opvolgingssituatie. 2) De keuze van de bedrijven is systematisch geschied, zodat met grote zekerheid kan worden aangenomen, dat een representatief beeld van het te onderzoeken gebied is verkregen. Alleen de gering in aantal zijnde grootste glasbedrijven (150 are of meer glas), zijn alle in het onderzoek betrokken.

-
- 1) Een indeling van deze gebieden naar gemeenten is in bijlage 1 opgenomen.
  - 2) Gebruik kon worden gemaakt van de gegevens die door afdeling Tuinbouw van het Landbouw-Economisch Instituut reeds verzameld waren ten behoeve van het rentabiliteitsonderzoek.

De bedrijven zijn ingedeeld in grootteklassen. De bedrijfsgrootte is vastgesteld op basis van de arbeidsbehoefte. Bedrijven waar minder dan 80% van de arbeidsbehoefte aan tuinbouw werd besteed, zijn voor dit onderzoek buiten beschouwing gelaten.

Op grond hiervan konden de 2 175 bedrijven met tuinbouw als volgt worden gespecificeerd:

bedrijven met een arbeidsbehoefte van minder dan 1 manjaar	211
bedrijven met < 80% van de totale arbeidsbehoefte aan tuinbouw besteed	185
bedrijven geschikt voor het onderzoek	<u>1 829</u>
Totaal	2 175

De bedrijven met minder dan 1 manjaar (10% van het totaal) en de bedrijven gemengd met andere takken van bedrijf of beroep (6%) zijn in het onderzoek buiten beschouwing gebleven. Het onderzoek is dus gebaseerd op 1 829 bedrijven.

Bij de Meitelling is tevens aan alle bedrijfshoofden van 50 jaar en ouder gevraagd of zij een opvolger van 14 jaar of ouder hadden. Indien meer zoons als opvolger konden worden beschouwd, zijn in deze telling echter slechts de gegevens van de oudste opvolger opgenomen. Zonder enquête of inschakeling van informanten kon derhalve het benodigde basismateriaal worden verkregen. Wel bracht dit enige beperking met zich mee omtrent een aantal aspecten van de opvolgingssituatie. Zo kan op basis van deze gegevens het aantal bedrijven met 2 of meer opvolgers niet worden afgeleid, evenmin als het aantal bedrijven waarvan de opvolging onbekend is omdat er nog zoons beneden 14 jaar zijn. Deze laatste groep vormt echter een gering percentage van het totaal aantal bedrijven.

Voor de bepaling van de opvolgingssituatie gaat het, zoals boven reeds vermeld is, om de bedrijfshoofden van 50 jaar en ouder. Van de 1 829 in de steekproef betrokken bedrijven zijn 692 bedrijfshoofden, d.i. 38%, 50 jaar of ouder, nl. 427 in het Westland en 265 bedrijfshoofden in de Kring. In vergelijking met veehouderij- en akkerbouwbedrijven, waar ongeveer 50% van de bedrijfshoofden 50 jaar of ouder is, kenmerkt de tuinbouw onder glas zich door een jongere leeftijdsopbouw van de bedrijfshoofden.

Een gespecificeerd overzicht van het aantal bedrijfshoofden van 50 jaar en ouder in de steekproef naar gemeente is in bijlage 1 opgenomen.

HOOFDSTUK II

Ontwikkeling van het glasareaal in het Zuidhollands Glasdistrict

In de periode 1965-'68 is zowel in het Westland als in de Kring de oppervlakte glas met 4% toegenomen, nl. met 100 ha in het Westland en met 71 ha in de Kring.

Tabel 1. Oppervlakte glas en aantal bedrijven

Gebied	Opp. staand en plat glas in ha		Aant. bedr. met staand glas	
	1965	1968	1965	1968
Westland	2361	2460 1)	4 113	3 887
De Kring	1466	1537 2)	2500	2325
Totaal	3 827	3 997	6 613	6 212

1) waarvan 36 ha plat glas.

2) waarvan 20 ha plat glas.

Daarentegen is het aantal bedrijven met staand glas in het Westland met 226 (5%) en in de Kring met 175 (7%) afgenomen. Deze daling is zowel veroorzaakt door liquidatie van bedrijven ten gevolge van een niet-agrarische bestemming van de grond als door bedrijfsbeëindiging, waarbij het bedrijf door een ander bedrijf is overgenomen.

De ontwikkeling van de diverse produktierichtingen blijkt uit tabel 2.

Tabel 2. Glasareaal verdeeld naar tuinbouwgewassen (in ha)

Gebied	Opp. groente onder glas		Opp. bloemen onder glas		Opp. fruit onder glas	
	1965	1968	1965	1968	1965	1968
Westland	1914	1886	223	389	222	185
De Kring	1416	1446	40	86	7	6
Totaal	3 330	3 332	263	475	229	191

Hoewel de bloementeel een sterke uitbreiding te zien geeft is de groenteteelt onder glas naar oppervlakte nog steeds de belangrijkste teelt; van het totaalareaal glas in het Westland en de Kring te zamen,

omvatte in 1968 de groenteteelt ruim 83%, de bloemeteelt 12% en de fruitteelt bijna 5%.

Naast een geringe afneming van de groenteteelt onder glas in de periode 1965-'68, nl. met 28 ha (1,5%) in het Westland en een daling van de oppervlakte fruit onder glas met 17%, valt een sterke uitbreiding van de bloemeteelt onder glas te constateren, nl. met 166 ha (43%). Dit is een voortzetting van een ontwikkeling die reeds een aantal jaren aan de gang is en vooral veroorzaakt wordt door de gunstige opbrengsten van de bloemen. In het Westland is deze ontwikkeling een gevolg van omschakeling van groenteteelt naar bloemeteelt. In de Kring daarentegen ging de toeneming van de oppervlakte bloemen gepaard met uitbreiding van het groentearaal onder glas.

Van het areaal groenten onder glas in het Westland werd in 1968 80% door tomaten in beslag genomen; in de Kring 64% met daarnaast 30% komkommerteelt.

HOOFDSTUK III

De bedrijven van bedrijfshoofden van 50 jaar en ouder

§ 1. Leeftijdsopbouw

In dit hoofdstuk zullen enkele bedrijfsstructurele aspecten worden behandeld van de 692 bedrijven in de steekproef die geëxploiteerd worden door bedrijfshoofden van 50 jaar en ouder.

Tabel 3. Procentuele verdeling van bedrijven van bedrijfshoofden van 50 jaar en ouder naar leeftijd

Leeftijds- klasse	Westland		De Kring		Zuidholl. Glasdistr.	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%
50 - 55 jaar	120	28	85	32	205	30
55 - 60 jaar	143	33	69	26	212	31
60 - 65 jaar	97	23	69	26	166	24
65 - 70 jaar	43	10	29	11	72	10
≥ 70 jaar	24	6	13	5	37	5
Totaal	427	100	265	100	692	100

In hoofdstuk I is reeds gewezen op de betrekkelijk jonge leeftijdsopbouw van de bedrijfshoofden: 38% is 50 jaar of ouder. Tussen het Westland en de Kring zijn geen grote verschillen in leeftijdsopbouw; in de Kring is het percentage bedrijfshoofden tussen 50-55 jaar hoger, waar tegenover staat, dat in leeftijdsklasse 55-60 jaar het percentage bedrijfshoofden in het Westland hoger ligt. Verder blijkt dat in het Zuidhollands Glasdistrict 15% van de bedrijfshoofden 65 jaar en ouder is, waarbij geen verschil van betekenis tussen de Kring en het Westland te constateren valt.

§ 2. Arbeidsbehoefte

Uit tabel 4 blijkt dat de bedrijven van bedrijfshoofden ≥ 50 jaar in het Westland naar arbeidsbehoefte gemeten kleiner zijn dan in de Kring. In de lagere grootteklassen (tot 3 manjaar) is het percentage bedrijven in het Westland hoger dan in de Kring; in de grootteklasse boven 3,0 manjaar is het percentage bedrijven in de Kring hoger.

Tabel 4. Procentuele verdeling van bedrijven van bedrijfshoofden ≥ 50 jaar, naar arbeidsbehoefte (in manjaren)

Arbeids- behoefte	Westland		De Kring		Zuidholl. Glasdistr.	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%
1,0 - 1,5 m.j.	49	12	26	10	75	11
1,5 - 2,0 m.j.	76	18	40	15	116	17
2,0 - 2,5 m.j.	74	17	34	13	108	16
2,5 - 3,0 m.j.	83	19	35	13	118	17
3,0 - 5,0 m.j.	93	22	68	26	161	23
$\geq 5,0$ m.j.	47	11	61	23	108	15
Onbekend	5	1	1	-	6	1
Totaal	427	100	265	100	692	100

In de grootteklasse met 5 of meer manjaren arbeidsbehoefte is het percentage bedrijven in de Kring zelfs ruim twee maal zo groot als in het Westland.

§ 3. Oppervlakte verwarmd glas

Tabel 5. Procentuele verdeling van bedrijven van bedrijfshoofden ≥ 50 jaar naar oppervlakte verwarmd glas

Perc. ver- warmd glas	Westland		De Kring		Zuidholl. Glasdistr.	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%
0	166	39	37	14	203	30
0,1 - 25	21	5	-	-	21	3
25 - 50	31	7	6	2	37	5
50 - 75	68	16	23	9	91	13
75 - 100	106	25	102	39	208	30
100	35	8	96	36	131	19
Totaal	427	100	264	1) 100	691	100

1) Van 1 bedrijf zijn geen gegevens bekend.

Uit tabel 5 blijkt dat er wat betreft het percentage verwarmd glas duidelijke verschillen zijn tussen beide gebieden. In het Westland heeft bijna 40% van de bedrijven van oudere bedrijfshoofden geen verwarmd glas. In de Kring heeft 14% van de bedrijven geen verwarmd glas. Tevens blijkt dat het percentage bedrijven met 100% verwarmd glas in de Kring hoger ligt dan in het Westland, resp. 36 en 8%.

Daar het percentage bedrijven zonder verwarmd glas in het Westland groot is, zal deze groep bedrijven nader worden toegelicht.

Tabel 6. Percentage Westlandse bedrijven zonder verwarmd glas per gemeente

Gemeente	Totaalaantal bedrijven	Percentage bedrijven zonder verwarmd glas
De Lier	34	32
Wateringen	51	12
Naaldwijk	151	30
's-Gravenzande	72	70
Monster	98	46
Maasland + Hoek van Holland	21	38
Totaal	427	39

Vooral in de gemeenten De Lier, Naaldwijk, Monster en 's-Gravenzande is het percentage bedrijven van bedrijfshoofden ≥ 50 jaar zonder verwarmd glas opvallend groot; vooral in 's-Gravenzande waar 70% van deze bedrijven geen verwarmd glas heeft.

Een belangrijk aspect vormt de arbeidsbehoefte uitgedrukt in manjaren op deze bedrijven.

Uit tabel 4 bleek, dat in het Westland 33% van de bedrijven van bedrijfshoofden ≥ 50 jaar een arbeidsbehoefte heeft van 3 manjaren of meer. Van de bedrijven zonder verwarmd glas in het Westland hebben daarentegen slechts 14% een arbeidsbehoefte van 3 manjaren of meer, terwijl 54% van deze bedrijven een arbeidsbehoefte heeft van minder dan 2 manjaren (tabel 7). De z.g. koude bedrijven zijn dus van geringere omvang.

Tabel 7. Verdeling van het aantal koude bedrijven in het Westland van bedrijfshoofden ≥ 50 jaar naar arbeidsbehoefte

Gemeente	Arbeidsbehoefte in manjaren						Tot.- aantal
	1-1,5	1,5-2	2-2,5	2,5-3	3-5	≥ 5	
De Lier	2	3	2	1	2	1	11
Wateringen	1	3	1	1	-	-	6
Naaldwijk	16	13	5	4	6	2	46
's-Gravenzande	13	11	9	10	3	3	49
Monster	6	16	10	7	5	-	44
Maasland + Hoek v. Holland	1	4	2	1	-	-	8
Totaal	39 (24)	50 (30)	29 (18)	24 (14)	16 (10)	6 (4)	164 1)

1) Van 2 bedrijven zijn geen gegevens bekend.

() Percentage.

HOOFDSTUK IV

De opvolgingssituatie

De opvolgingssituatie op de tuinbouwbedrijven kan naar verschillende aspecten worden toegelicht.

§ 1. Leeftijdsopbouw van bedrijfshoofden en opvolgers alsmede opvolgingssituatie

Tabel 8. Percentage bedrijven met opvolging verdeeld naar leeftijds-klasse bedrijfshoofd

Leeftijd bedrijfshoofd	Percentage bedrijven met en zonder opvolger			
	Westland		de Kring	
	met opvolger	zonder opvolger	met opvolger	zonder opvolger
50 - 55 jaar	57	43	62	38
55 - 60 jaar	65	35	68	32
60 - 65 jaar	75	25	68	32
65 - 70 jaar	74	26	83	17
≥ 70 jaar	92	8	77	23
Totaal	67	33	68	32

De leeftijdsopbouw van de bedrijfshoofden geeft een eerste indruk van de opvolgingssituatie; in dit opzicht is er geen verschil tussen het Westland en de Kring, waar resp. 67% en 68% van de bedrijven een opvolger hebben (tabel 8). In beide gebieden heeft derhalve een derde van het aantal bedrijfshoofden van 50 jaar en ouder geen opvolger; hierin zijn ook begrepen de bedrijven, waar de opvolging nog onbekend is (zoons jonger dan 14 jaar), doch aangenomen kan worden, dat deze groep bedrijven klein is.

In het Westland heeft 39% van de bedrijfshoofden in de leeftijdsklasse van 50-60 jaar geen opvolger, terwijl dit percentage voor de Kring 35 bedraagt. Voor de bedrijfshoofden van 60 jaar en ouder zijn deze percentages voor het Westland en de Kring resp. 22 en 27. Het aantal vrijkomende bedrijven wegens het ontbreken van een opvolger zal in de komende 5-10 jaar derhalve niet groot zijn. 1)

1) Zie bijlage 3 voor de opvolgingssituatie in de oude kern van het Westland (gebieden waar vóór 1940 reeds tuinbouw werd uitgeoefend) en het nieuwe Westlandse tuinbouwgebied.

Tabel 9. Procentuele verdeling van het aantal opvolgers naar leeftijds-klasse

Leeftijds-klasse	Westland	De Kring	Zuidholl.Glasdistr.
14 - 20 jaar	21	21	21
20 - 25 jaar	44	32	40
25 - 30 jaar	16	22	18
30 - 35 jaar	9	13	11
≥ 35 jaar	<u>10</u>	<u>12</u>	<u>10</u>
Totaal	100	100	100

Uit tabel 9 blijkt dat de leeftijdsopbouw van de opvolgers in het Westland iets afwijkt van die in de Kring. In de Kring is nl. het percentage opvolgers van 30 jaar en ouder groter dan in het Westland, terwijl het percentage opvolgers van 20-25 jaar in het Westland aanzienlijk hoger ligt dan in de Kring. Een verklaring hiervoor is op grond van het beschikbare materiaal niet te geven.

Van de opvolgers die 30 jaar of ouder zijn (21%) zal het overgrote deel in feite reeds het bedrijf leiden. De bedrijfsoverdracht aan de zoon heeft echter nog niet plaatsgehad. Overigens blijkt dat in het Westland 72% van de opvolgers ouder dan 30 jaar een vader (het bedrijfshoofd) heeft die 65 jaar of ouder is; in de Kring blijkt dit de helft te zijn.

§ 2. Bedrijven met 2 of meer meewerkende zoons

Er is reeds op gewezen dat uit de Meitelling 1968 niet het aantal bedrijven met 2 of meer opvolgers is af te leiden. In een dergelijke situatie zijn alleen de gegevens van de oudste zoon opgenomen. Om toch enige indruk te geven hoeveel bedrijven 2 of meer potentiële opvolgers hebben, zijn in tabel 10 de gegevens van de vaste eigen arbeidskrachten vermeld.

Tabel 10. Percentage bedrijven van bedrijfshoofden ≥ 50 jaar naar inwonende meewerkende zoons

	Westland	De Kring
Geen inw. meew. zoons	46	57
Met 1 inw. meew. zoon	42	33
Met 2 inw. meew. zoons	10	7
Met ≥ 3 inw. meew. zoons	<u>2</u>	<u>3</u>
Totaal	100	100

1) Bovendien zijn er nog 46 niet-inwonende meewerkende zoons.

2) Bovendien zijn er nog 53 niet-inwonende meewerkende zoons.

In het Westland zijn er op 12% van de bedrijven van bedrijfshoofden $\geq$ 50 jaar 2 of meer inwonende meewerkende zoons; in de Kring is dit het geval op 10% van de bedrijven. Over het algemeen betreft het hier grote bedrijven. In het Westland heeft 63% van de bedrijven met 2 of meer meewerkende zoons een arbeidsbehoefte van meer dan 3,0 manjaar; in de Kring bedraagt dit percentage 74 (zie bijlage 2).

§ 3. Onderwijsniveau van de opvolgers

Uit tabel 11 blijkt dat de meeste opvolgers uitsluitend lager tuinbouwonderwijs hebben gevolgd (Westland 94%; de Kring 86%).

Tabel 11. Percentage bedrijven met opvolgers verdeeld naar onderwijsniveau van de opvolgers

	Westland	De Kring
Hoger of middelb. tuinb. onderw. 1)	2	8
Lager tuinbouwonderwijs	94	86
Ander voortgezet dagonderwijs	-	-
Geen voortgezet onderwijs	4	6
Totaal	100	100

1) De invloed van de in september 1965 geopende middelbare tuinbouwschool te Naaldwijk komt in deze tabel nog niet tot uitdrukking.

Dit heeft niet alleen betrekking op het gevolgde onderwijs aan lagere tuinbouwscholen maar ook op dagcursussen. Hoeveel personen alleen lagere tuinbouwschool gevolgd hebben en hoeveel personen alleen een cursus, is echter niet uit het aanwezige materiaal af te leiden en kan ook niet ontleend worden aan andere bronnen.

§ 4. De bedrijven waarop de opvolgers werkzaam zijn

In het algemeen kan het voor een opvolger in de land- en tuinbouw van nut zijn gedurende een langere periode op een ander bedrijf te gaan werken. Men is tijdens die periode vaak als volontair werkzaam met mogelijk enige vergoeding. In hoeverre opvolgers op andere tuinbouwbedrijven werken blijkt uit tabel 12.

Tabel 12. Percentage bedrijven met opvolgers verdeeld naar bedrijf waar opvolger werkt

	Westland	De Kring
Thuis meewerkend	90	90
Op ander tuinbouwbedrijf werkzaam	4	4
Onbekend	6	6
Totaal	100	100

Slechts ca. 4% van het aantal opvolgers werkt op een ander dan het ouderlijke bedrijf.

De algemene wenselijkheid om ook op een ander bedrijf dan het ouderlijke werkzaam te zijn, is kennelijk in de praktijk moeilijk te realiseren. De bedrijfsomstandigheden thuis zijn veelal van doorslaggevende betekenis, terwijl het voor veel bedrijven een moeilijke opgave is om voor de zoon, die op een ander bedrijf gaat werken, een volledige arbeidskracht in dienst te nemen. Weliswaar dient, bedrijfseconomisch gezien, aan een meewerkende zoon ook volledig loon uitbetaald te worden, doch in de praktijk laat dit vaak te wensen over. Bovendien kan de beloning van de meewerkende zoon ook langs andere weg geschieden, b.v. bij de bedrijfsoverdracht.

De groep, waarvan niet bekend is of zij op het ouderlijke dan wel op een ander bedrijf zullen gaan werken, betreft in hoofdzaak opvolgers die nog dagonderwijs volgen of in militaire dienst zijn.

§ 5. Opvolgingssituatie op bedrijven van diverse omvang (arbeidsbehoefte)

In hoofdstuk III is een verdeling gegeven (tabel 7) van de bedrijven van bedrijfshoofden ≥ 50 jaar naar arbeidsbehoefte in manjaren. Gezien de grote spreiding van de bedrijven in grootteklasse naar arbeidsbehoefte dient de opvolgingssituatie vanuit deze bedrijfsindeling nader toegelicht te worden.

Tabel 13. Opvolgingssituatie en arbeidsbehoefte

Arbeidsbehoefte in manjaren	Westland			De Kring			Zuidholl. Glasdistr.		
	tot.-aan-tal bedr.	perc. met opv. bedr.	zon-der opv.	tot.-aan-tal bedr.	perc. met opv. bedr.	zon-der opv.	tot.-aan-tal bedr.	perc. met opv. bedr.	zon-der opv.
1.0-1,5	49	35	65	26	42	58	75	37	63
1,5-2,0	76	59	41	40	48	52	116	55	45
2,0-2,5	74	64	36	34	74	26	108	67	33
2,5-3,0	83	72	28	35	63	37	118	69	31
3,0-5,0	93	87	13	68	75	25	161	82	18
$\geq 5,0$	47	77	23	61	85	15	108	82	18
Onbekend	5	-	-	1	-	-	6	-	-
Totaal	427	67	33	265	68	32	692	68	32

In beide tuinbouwgebieden is op de kleinere bedrijven (arbeidsbehoefte 1,0-1,5 manjaar) de opvolgingsdruk het geringst; in het Zuidhollands Glasdistrict heeft 63% van deze bedrijven geen opvolger. Zoals reeds in hoofdstuk II is toegelicht, zijn de bedrijven met minder dan 1 manjaar

arbeidsbehoefte niet in de steekproef opgenomen. Wel is het waarschijnlijk dat van deze groep bedrijven het percentage bedrijven zonder opvolger minstens even hoog zal zijn als van de bedrijven van 1-1,5 manjaar arbeidsbehoefte. Verder blijkt dat naarmate de bedrijven groter zijn het percentage bedrijven met een opvolger stijgt. Van de bedrijven met een arbeidsbehoefte van 3,0 en meer manjaren in het hele Zuidhollands Glas-district, nl. 269 bedrijven, heeft 82% een opvolger en 18% geen opvolger. Opvallend is verder dat van de 108 bedrijven met een arbeidsbehoefte van 5,0 en meer manjaren eveneens 18% geen opvolger heeft. Het niet-hebben van een opvolger kan zowel het gevolg zijn van het niet-aanwezig zijn van een zoon of van een niet-agrarische beroepskeuze van de zoon. Ten aanzien van de grotere bedrijven die wegens gebrek aan een opvolger in de toekomst vrij zullen komen indien het bedrijfshoofd zich terugtrekt, kan worden aangenomen dat deze bedrijven als eenheid zullen blijven bestaan.

§ 6. Opvolgingssituatie op bedrijven met diverse oppervlakten verwarmd glas

In hoofdstuk III is eveneens een verdeling gegeven (tabel 5) van de bedrijven naar percentage verwarmd glas, waarbij duidelijke verschillen zijn geconstateerd tussen het Westland en de Kring.

Van de 166 bedrijven in het Westland zonder verwarmd glas heeft 47% geen opvolger, terwijl dit percentage voor de Kring 59 bedraagt (tabel 14). Dit betreft de structureel zwakke bedrijven. Het blijkt dat er tussen bedrijven met weinig of veel verwarmd glas weinig verschil in de opvolgingssituatie is; zowel van de bedrijven met relatief veel en met relatief weinig verwarmd glas, heeft ca. 25% geen opvolger. Er is dus geen verband tussen de mate waarin verwarmd glas voorkomt en de opvolgingssituatie.

Tabel 14. Opvolgingssituatie naar oppervlakte verwarmd glas

Perc. verwarmd glas	Westland			De Kring			Zuidholl. Glasdistr.		
	tot.-aan-tal bedr.	perc.met opv. bedr.	zon-der opv.	tot.-aan-tal bedr.	perc.met opv. bedr.	zon-der opv.	tot.-aan-tal bedr.	perc.met opv. bedr.	zon-der opv.
0	166	53	47	37	41	59	203	51	49
0,1 - 25	21	76	24	-	-	-	21	76	24
25 - 50	31	77	23	6	66	34	37	76	24
50 - 75	68	80	20	23	61	39	91	75	25
75 - 100	106	76	24	102	71	29	208	74	26
100	35	71	29	96	78	22	131	76	24
Onbekend	-	-	-	1	-	-	1	-	-
Totaal	427	67	33	265	68	32	692	68	32

Samenvatting

Over de periode 1965-1968 is de oppervlakte glas in het Zuidhollands Glasdistrict met 4% uitgebreid, terwijl het aantal bedrijven met 6% is afgenomen. In het Westland is het areaal groenteteelt onder glas met 28 ha afgenomen en dat van de bloemeteelt onder glas met 163 ha toegenomen; in de Kring is het areaal groenteteelt onder glas met 30 ha en dat van de bloemeteelt onder glas met 46 ha gestegen.

Voor de steekproef zijn van een derde deel van de geregistreerde bedrijven met tuinbouw de gegevens overgenomen. Bedrijven met een arbeidsbehoefte van minder dan 1 manjaar zijn buiten beschouwing gebleven. Van de bedrijven met een arbeidsbehoefte van 1 manjaar of meer is het onderzoek gericht op de bedrijven waarvan het bedrijfshoofd 50 jaar of ouder is. In totaal zijn 692 bedrijfshoofden $\geq$ 50 jaar in het onderzoek betrokken, waarvan 427 in het Westland en 265 in de Kring. Van deze bedrijven zijn enkele bedrijfsstructurele aspecten toegelicht; zo blijkt dat er - op basis van arbeidsbehoefte in manjaren - in de Kring meer grotere bedrijven zijn dan in het Westland en dat bijna 40% van de bedrijven in het Westland geen verwarmd glas heeft tegenover 14% in de Kring.

In het Zuidhollands Glasdistrict heeft 68% van de bedrijfshoofden van 50 jaar en ouder een opvolger, waarbij geen verschil te constateren valt tussen het Westland en de Kring. 21% van de opvolgers is ouder dan 30 jaar; veelal heeft men hier te maken met zoons die reeds in feite het bedrijf exploiteren, hoewel de bedrijfsoverdracht nog niet heeft plaatsgemaakt.

Ca. 90% van de opvolgers heeft alleen lager tuinbouwonderwijs genoten. Het aantal opvolgers dat op andere dan het ouderlijk bedrijf werkzaam is, is relatief gering. De meeste opvolgers werken mee op het ouderlijke bedrijf.

Van de bedrijven met een arbeidsbehoefte van 1,0-1,5 manjaar, heeft 37% een opvolger; naarmate de bedrijven groter zijn, stijgt het percentage bedrijven dat een opvolger heeft.

Van het totaal aantal bedrijven met een bedrijfshoofd van 50 jaar en ouder in het Zuidhollands Glasdistrict heeft 30% geen verwarmd glas. Bijna de helft van deze bedrijven zonder verwarmd glas heeft geen opvolger. Van de bedrijven met verwarmd glas, heeft 75% van de bedrijfshoofden een opvolger, onafhankelijk van het percentage verwarmd glas.

In de komende 10 jaar zal op grond van de huidige opvolgingssituatie het aantal bedrijven geen grote daling te zien geven; van de 109 bedrijfshoofden ouder dan 65 jaar heeft slechts 20% geen opvolger. Van de bedrijfshoofden tussen 60 en 65 jaar - totaal 166 - heeft 28% geen opvolger en van de 212 bedrijfshoofden in de leeftijdsklasse 55-60 jaar heeft 34% geen opvolger.

Op langere termijn gezien zal derhalve het aantal bedrijven op grond van de huidige opvolgingssituatie kunnen dalen.

BIJLAGE 1

Aantal bedrijfshoofden van 50 jaar en ouder in de steekproef per gemeente

Het Westland		De Kring		
Gemeente	Aantal bedrijfshoofden	Gemeente	Aantal bedrijfshoofden	
Maasland	16	Nootdorp	14	
De Lier	34	Pijnacker	34	
Wateringen	51	Rotterdam	22	
Naaldwijk	151	Schipluiden	28	
's-Gravenzande	72	Bergschenhoek	8	
Monster	98	Berkel en Rodenrijs	29	
Hoek van Holland	5	Bleiswijk	16	
Maassluis	-	Leidschendam	17	
Totaal	427	Nieuwerkerk a.d. IJssel	18	
		Rijswijk	13	
		Capelle a.d. IJssel	12	
		Den Haag	34	
		Voorburg	}	
		Zevenhuizen		
		Zoetermeer		
		Benthuizen		
		Voorschoten		
		Leiden		
		Delft		20
		Vlaardingen		
		Schiedam		
		Moordrecht		
		Moerkapelle		
		Waddinxveen		
		Totaal	265	

BIJLAGE 2

Bedrijven met 2 of meer inwonende meewerkende zoons naar arbeidsbehoefte

Grootteklasse naar arbeids- behoefte	Het Westland			De Kring		
	aantal inw. meew. zoons			aantal inw. meew. zoons		
	2	3	≥ 4	2	3	≥ 4
1,5 - 2,0	2	-	-	1	-	-
2,0 - 2,5	3	-	1	-	1	-
2,5 - 3,0	12	1	-	4	1	-
3,0 - 3,5	7	1	-	2	-	-
3,5 - 4,0	1	2	-	3	-	1
4,0 - 5,0	4	-	-	4	-	-
5,0 - 10,0	10	5	2	5	2	-
≥ 10,0	1	-	-	-	1	2
Totaal	40	9	3	19	5	3

BIJLAGE 3

Leeftijd van de bedrijfshoofden per gebied (oud 1) en nieuw Westland)

Leeftijdsklasse bedrijfshoofd	Aantal bedrijven										totaal Westland
	met opvolger				zonder opvolger				totaal		
	oud	%	nieuw	%	oud	%	nieuw	%	oud	nieuw	
50 - 55 jaar	38	55	30	60	31	45	21	40	69	51	120
55 - 60 "	62	69	31	60	28	31	22	40	90	53	143
60 - 65 "	43	74	32	82	15	26	7	18	58	39	97
65 - 70 "	28	80	5	63	7	20	3	37	35	8	43
≥ 70 "	17	94	5	84	1	6	1	16	18	6	24
Totaal	188	69	103	65	82	31	54	35	270	157	427

1) Onder oud Westland wordt verstaan het gebied waar vóór 1940 reeds tuinbouw beoefend werd.